

بررسی عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی: مطالعه موردی

صنف طلافروشان استان مازندران

احمد جعفری صمیمی و علی اکبر حمزه‌ای*

هدف مقاله حاضر بررسی عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی صنف طلافروشان استان مازندران است. برای این منظور با توجه به تعداد کل طلافروشان استان در ۱۳۸۰ که حدود ۶۲۲ نفر بود، نمونه‌ای تصادفی با حجم ۲۳۴ نفر انتخاب شد. که اطلاعات متغیرهای مربوط به فرار مالیاتی و عوامل تعیین‌کننده با استفاده از روش تحلیل واریانس یک طرفه و روش تحلیل عاملی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت، نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از میان سه گروه عوامل فرار مالیاتی، سازمانی، قانونی و ساختاری به ترتیب، عوامل ساختاری، قانونی و سازمانی به عنوان عوامل فرار مالیاتی، شناسایی شد و از میان متغیرهای تحقیق ضعف گردش پولی کشور، ضعف نظام اطلاعات مالیاتی و پیچیدگی قوانین مالیاتی به ترتیب بیشترین تأثیر را در ایجاد فرار مالیاتی طلافروشان مازندران داشته‌اند. علاوه بر این، بیانگر آن است که میزان فرار مالیاتی ۳۷/۴ درصد طلافروشان مازندران در حد کم، ۱۲/۶ درصد در حد متوسط و بقیه یعنی ۵۰ درصد فرار مالیاتی شدید داشته‌اند، همچنین نتایج پژوهش نشان می‌دهد، که تفاوت معناداری بین فرار مالیاتی در شهرهای مختلف استان مازندران وجود داشته است. به این معنا که طلافروشان شهرهای قائم شهر، نوشهر، ساری و آمل دارای بیشترین فرار مالیاتی و در برابر شهرهای بابلسر و جویبار با کمترین فرار مالیاتی مواجه بودند، با توجه به نتایج یادشده پیشنهادهایی ارائه شده تا دولت بتواند با اتخاذ سیاست‌های مناسب میزان فرار مالیاتی را به کمترین حد ممکن برساند.

* به ترتیب دکترای اقتصاد و استاد گروه اقتصاد دانشگاه مازندران؛ کارشناس ارشد مدیریت دولتی و مدرس دانشگاه آزاد

۱. مقدمه

تأمین مالی هزینه‌های دولت از درآمدهای مالیاتی یکی از موضوع‌هایی است که در سال‌های اخیر در کشورهای در حال توسعه و در ایران مورد توجه دولتمردان قرار گرفته است.

در بیشتر کشورهای دنیا تا ۹۰ درصد از منابع مالی دولت‌ها از دریافت مالیات به دست می‌آید و ۲۵ درصد تولید ناخالص داخلی را مالیات تشکیل می‌دهد، بررسی عملکرد نظام مالیاتی کشور نشان می‌دهد که برای تأمین درآمدهای دولت، نظام مالیاتی کارایی چندانی نداشته است، نسبت مالیات به مخارج کل کشور حدود ۳۰ درصد و این نسبت در ۱۳۸۰ برای استان مازندران ۱۸/۵ درصد^۱ است یکی از دلایل پایین بودن این نسبت، فرار مالیاتی عنوان شده است. به دلیل این‌که مالیات اغلب به صورت "بار" تلقی می‌شود، صاحبان مشاغل تمایل به کاهش آن و در نتیجه فرار مالیاتی دارند. از دیدگاه کارشناسان مالیاتی به نظر می‌رسد صاحبان مشاغل پلافروشی به دلیل ننگه نداشتن دفتر درآمد و هزینه، حجم فروش زیاد، میزان نقدینگی و سرمایه در گردش بالا و درآمد مناسب در مقایسه با سایر اصناف، مالیات کمتری را می‌پردازند، در این پژوهش هدف این است که موضوع فرار مالیاتی صنف پلافروشان و عوامل مؤثر بر آن مورد بررسی و شناسایی قرار گیرد، برای این منظور چند سؤال مورد آزمون قرار گرفت:

۱. آیا وجود تبعیض بین مؤدیان در فرار مالیاتی مؤثر است؟

۲. آیا پیچیدگی قوانین مالیاتی در فرار مالیاتی مؤثر است؟

۳. آیا بالا بودن میزان مالیات در فرار مالیاتی مؤثر است؟

۴. آیا پایین بودن سطح ارائه کالاها و خدمات عمومی دولت در فرار مالیاتی مؤثر است؟

۵. آیا ضعف نظام اطلاعات مالیاتی در فرار مالیاتی مؤثر است؟

۶. آیا ضعف نظام گردش پولی کشور در فرار مالیاتی مؤثر است؟

در بخش بعدی مقاله مروری بر ادبیات و پیشینه تحقیق ارائه می‌شود، در بخش سوم روش تحقیق ارائه شده است، در بخش چهارم یافته‌های تحقیق مورد بحث قرار گرفته و سرانجام بخش پایانی به نتیجه‌گیری و پیشنهادات اختصاص یافته است.

ادبیات و پیشینه تحقیق

فهمیحیایی (۱۳۷۰) در تحقیق خود نشان داد که شکاف قابل ملاحظه‌ای بین ظرفیت بالقوه و وصولی‌های

۱. معاونت امور اقتصادی سازمان امور اقتصادی و دارایی استان مازندران.

بررسی عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی ... ۵

بالفعل مالیاتی وجود دارد. عبدالمهی (۱۳۷۸) معتقد است کارآمد نبودن نظام اطلاع‌رسانی و نبود ضمانت‌های اجرایی مؤثر و همچنین میزان مالیات تصاعدی با شیب تند موجب فرار مالیاتی مؤدیان می‌شود، بکر^۱ معتقد است فرار از مالیات با اقتصاد غیرقانونی (جزایی) و به‌نظر ارو^۲ با اقتصاد ریسک و نااطمینانی در ارتباط است، پایل^۳ این‌گونه توضیح می‌دهد "تقریباً افراد بدون توجه به اصول اخلاقی، گریزان از خطرپذیری در راه به حداکثر رساندن سودشان عمل می‌کنند. به عبارت دیگر آن‌ها از کارکردن در بخش غیررسمی و از اغفال ممیز مالیاتی احساس شرمساری نمی‌کنند".

سایمون و ویت^۴ معتقدند که بیش از نیمی از بخش غیررسمی اقتصاد آمریکا به واسطه فرار از مالیات شکل گرفته است.

هرشل^۵ در تحقیق خود نشان داد در بعضی از مشاغل، درآمد اظهار شده به مقامات مالیاتی بسیار پایین‌تر از درآمد اظهار شده در بررسی نمونه‌ای بوده است و همچنین فرار از مالیات گروه‌های مختلف درآمدی که به روش شکاف (تفاوت بین درآمد مالیاتی بالقوه و درآمد مالیاتی واقعی) محاسبه می‌شود نشان می‌دهد با وجود این‌که میزان فرار از مالیات، از نظر درصد در گروه‌های میانی درآمد بیشتر است، ولی از نظر مبلغ به این میزان در طبقات بالای درآمد، بیشتر است.

روش تحقیق

در تحقیق حاضر جامعه آماری ما راکلیه طلاب و روشنان استان مازندران که ۶۲۲ نفر هستند تشکیل می‌دهند این افراد در سال مالیاتی ۱۳۷۹-۱۳۸۰ مشغول به فعالیت بوده‌اند. از بین جامعه آماری تعداد ۲۳۴ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. تعداد نمونه براساس جدول تعیین حجم نمونه از روی حجم جامعه مورگان و کرجسی^۶ برآورد شد. شیوه نمونه‌گیری به روش تصادفی است.

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش، اسناد و مدارک پرونده‌های مالیاتی، صورت حساب‌های مالی،

1. Becker
2. Arrow
3. Pyle
4. Simon & Witte
5. Herchel
6. Morgan & Krejci

۶ پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی

قبض‌ها و فاکتورهای خرید و فروش مؤدی و همچنین پرسش‌نامه بوده است. برای این‌که میزان فرار مالیاتی مؤدیان محاسبه شود، هر پرسش‌نامه دارای عدد رمز یا کد است، تا پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه شخص تکمیل‌کننده شناسایی شود، تا بر آن اساس میزان مالیات قطعی شده هر مؤدی از پرونده موجود در اداره امور مالیاتی استخراج شود. کارشناسان مالیاتی اسناد و مدارک و فاکتورهای خرید و فروش مؤدی و جدول بازدید مشاغل میزان مالیات واقعی که هر مؤدی باید پرداخت کند را مورد بررسی قرار دادند تا از تفاضل این دو، میزان فرار مالیاتی را به دست آورند.

پرسش‌نامه این پژوهش دارای ۲۵ سؤال است. سؤالات پرسش‌نامه براساس سؤالات ویژه تحقیق تدوین شده‌اند. در این تحقیق شش سؤال ویژه به سه دسته عوامل تقسیم‌بندی شد. عوامل سازمانی، قانونی و ساختاری، برای عوامل سازمانی مؤثر در فرار مالیاتی پلافروشان با دو سؤال ویژه (تبعیض بین مؤدیان، ضعف نظام اطلاعات مالیاتی) و ۱۰ متغیر (سؤالات ۲۰-۱۶ و ۵-۱) عوامل قانونی با دو سؤال ویژه (پس‌چیدگی قوانین مالیاتی، میزان بالای مالیات) و هفت متغیر (سؤالات ۱۲-۶) و عوامل ساختاری با دو سؤال ویژه (سطح پایین ارائه کالا و خدمات عمومی دولت، ضعف نظام گردش پولی کشور) و هشت متغیر (سؤالات ۲۵-۲۱ و ۱۵-۱۴) و سؤالات ویژه تحقیق شامل تبعیض بین مؤدیان پنج سؤال (سؤالات ۵-۱)، پس‌چیدگی قوانین مالیاتی، چهار سؤال (سؤالات ۹-۶)، میزان مالیات سه سؤال (سؤالات ۱۲-۱۰)، سطح پایین ارائه کالاها و خدمات عمومی دولت سه سؤال (سؤالات ۱۵-۱۳)، ضعف نظام اطلاعات مالیاتی دو سؤال (سؤالات ۲۰-۱۶) و ضعف نظام گردش پولی کشور پنج سؤال (سؤالات ۲۵-۲۱) در نظر گرفته شد. از مقیاس پنج درجه‌ای طیف لیکرت یعنی خیلی زیاد (۵ امتیاز)، زیاد (۴ امتیاز)، متوسط (۳ امتیاز)، کم (۲ امتیاز)، خیلی کم (۱ امتیاز) در تهیه پرسش‌نامه استفاده شد. اعتبار کلیه سؤالات آزمون با استفاده از فرمول آلفای کرونباخ^۱ محاسبه شد، برای اطمینان از اعتبار آزمون، دوباره آزمون پرسش‌نامه بر روی ۳۰ نفر از پلافروشان طی دو مرحله اجرا شد و مشخص شد که تفاوت قابل ملاحظه‌ای بین ضریب پایایی مراحل دوگانه اجرا وجود نداشته است و ضریب پایایی پرسش‌نامه ۰/۸۴۸۷ به دست آمد.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها به این ترتیب است که پس از جمع‌آوری اطلاعات از نرم‌افزار *SPSS*^۲ استفاده شد، برای آزمون، معنادار بودن تفاوت میانگین‌ها (عوامل فرار مالیاتی و سؤالات ویژه) تجزیه و تحلیل واریانس یک طرفه به کار برده شد و برای نشان دادن تأثیر دو متغیر به‌طور همزمان از تحلیل عاملی

بهره گرفته و برای رتبه‌بندی عوامل فرار مالیاتی و متغیرهای مستقل از ضریب همبستگی اسپیرمن^۱ و آزمون t استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

۱. در مورد میزان فرار مالیاتی به تفکیک هر شهر نتایج برابر جدول ۱ به دست آمد. داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که از مجموع ۲۱۴ نفر نمونه آماری تحقیق مالیات واقعی ۲۱۳ نفر به طور کلی ۲۸۰۲۷۷۸۶۰۰ ریال، مالیات قطعی پرداختی ۲۱۱ نفر ۱۳۷۰۹۶۳۲۰ ریال و فرار مالیاتی ۲۱۳ نفر ۱۴۳۱۸۱۵۳۹۵ ریال است.

براساس داده‌های این تحقیق نسبت فرار به مالیات قطعی (FT / GT) ۱/۲۲ است و نشان می‌دهد افراد مورد مطالعه ۱۲۲ درصد کمتر از مالیات قطعی شده خود پرداخت کرده‌اند و همچنین نسبت فرار به مالیات واقعی (FT / RT) حدود ۴۹/۵ است که مبین این است، ادارات امور مالیاتی از ۵۰/۵ درصد ظرفیت افراد نمونه مالیات اخذ کردند.

با توجه به اطلاعات جدول ۱ شهرهای قائم‌شهر، نوشهر، ساری، آمل، عباس‌آباد بیشترین فرار مالیاتی و شهرهای محمودآباد، سوادکوه، نور، بابلسر و جویبار کمترین میزان فرار مالیاتی را داشتند.

الف) چون F محاسبه شده در هر سه عامل فرار مالیاتی سازمانی، قانونی و ساختاری از ۰/۰۵ بزرگتر است، بنابراین در هر سه عامل با اطمینان ۹۵ درصد فرض صفر رد می‌شود، پس رابطه معنادار بین عوامل یادشده با فرار مالیاتی وجود دارد، به عبارتی عوامل سازمانی، قانونی و ساختاری در فرار مالیاتی مؤثر است.

ب) F محاسبه شده در شش سؤال ویژه فرار مالیاتی به این شرح است. F سؤال ویژه تبعیض بین مؤدیان از سطح ۰/۰۱ کوچکتر است، فرض صفر با اطمینان ۹۹ درصد تأیید می‌شود، پس در بین میانگین‌های فرار مالیاتی طلافروشان در سطوح عامل تبعیض بین مؤدیان اختلاف معنادار وجود ندارد، بنابراین تبعیض برای آن‌ها در فرار مالیاتی مؤثر نیست.

ج) F محاسبه شده در سه سؤال ویژه، پیچیدگی قوانین مالیاتی، میزان مالیات و سطح ارائه کالاها و خدمات عمومی دولت از ۰/۰۵ بزرگتر است، پس با اطمینان ۹۵ درصد فرض صفر رد می‌شود و فرض H_0 تأیید می‌شود، یعنی اختلاف میانگین فرار مالیاتی طلافروشان در سطح سؤالات یادشده معنادار است. به بیان دیگر پیچیدگی قوانین مالیاتی، میزان بالای مالیات و سطح پایین ارائه کالاها و خدمات عمومی در فرار مالیاتی مؤثر است.

جدول ۱: میزان فرار مالیاتی به تفکیک هر شهر

ردیف	شهر	تعداد نمونه	مالیات واقعی	مالیات قطعی	فرار مالیاتی	میانگین فرار	مالیات قطعی	نسبت فرار به	نسبت فرار به	رتبه بندی
			RT	GT	FT		FTGT	مالیات واقعی	مالیات واقعی	
								FTRT		
۱	گلرگاه	۲	۱۴۳۳۰۰۰۰	۲۶۳۳۰۰۰۰	۱۱۹۸۷۰۰۰۰	۵۹۳۳۵۰۰۰	۴/۵۳	۰/۸۲	۴/۵۳	۷
۲	بکا	۸	۱۰۳۱۳۱۰۰۰۰	۴۱۴۳۵۰۷۲	۶۱۶۹۵۹۲۸	۷۷۱۱۹۹۱	۱/۴۹	۰/۱۰	۱/۴۹	۶
۳	بهبهر	۱۱	۱۰۴۱۱۷۰۰۰۰	۳۸۷۷۱۸۰۸	۷۵۷۴۵۱۹۲	۵۹۷۶۸۳۵/۶	۱/۷۱	۰/۶۳	۱/۷۱	۸
۴	ساری	۳۸	۷۸۵۰۰۰۰۰۰۰	۴۰۹۰۰۰۰۰۰۰	۳۷۶۰۰۰۰۰۰۰	۹۹۰۱۸۱۴/۵	۰/۹۲	۰/۴۸	۰/۹۲	۳
۵	بیل	۳۷	۲۹۸۰۰۰۰۰۰۰	۱۶۲۰۰۰۰۰۰۰	۱۲۷۰۰۰۰۰۰۰۰	۳۳۶۱۰۷۱/۷	۰/۷۸	۰/۴۴	۰/۴۴	۱۳
۶	آمل	۴۰	۴۶۶۰۰۰۰۰۰۰	۲۰۶۰۰۰۰۰۰۰	۲۶۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۸۶۱۰۵۱۸/۶	۱/۲۶	۰/۵۶	۱/۲۶	۴
۷	پالسر	۸	۳۹۴۱۰۰۰۰۰	۲۶۳۴۸۱۱۰	۱۴۶۱۱۱۹۹۰	۱۸۷۳۱۲۷/۱	۰/۵۰	۰/۳۳	۰/۵۰	۱۸
۸	جویبار	۹	۸۱۶۳۵۰۰۰۰	۶۷۴۷۸۰۰۰۰	۱۴۶۱۷۰۰۰۰	۱۵۷۴۱۱۱/۱	۰/۲۱	۰/۱۷	۰/۱۷	۱۹
۹	سوادکوه	۶	۳۰۰۲۹۶۰۰	۱۴۰۱۲۲۱۵	۱۵۹۶۳۳۸۵	۲۶۶۱۲۳۰/۸	۱/۱۴	۰/۵۳	۱/۱۴	۱۶
۱۰	نوشهر	۵	۱۱۱۶۹۴۰۰۰	۵۷۷۱۴۹۳۸	۵۳۹۸۰۰۰۰۲۲	۱۰۷۸۶۱۰۱۲	۰/۴۴	۰/۴۸	۰/۴۸	۲
۱۱	راسر	۴	۳۵۵۰۲۰۰۰۰	۲۱۵۳۱۳۹۰	۱۳۹۷۰۶۱۰	۳۴۹۶۶۵۹/۵	۰/۶۵	۰/۳۹	۰/۳۹	۱۲
۱۲	علیش آباد	۲	۲۶۳۸۰۰۰۰۰	۴۵۸۹۲۰۰۰	۱۶۸۹۰۸۰۰	۸۴۳۵۴۰۰	۱/۷۸	۰/۶۴	۱/۷۸	۵
۱۳	تنگان	۸	۸۸۹۸۰۰۰۰۰	۵۷۴۶۶۸۱۲	۳۱۴۹۳۱۸۸	۳۹۶۶۳۶۸/۵	۰/۵۵	۰/۳۵	۰/۳۵	۱۷

رتبه بندی	نسبت فرار به مالیات واقعی $FTRT$	نسبت فرار به مالیات قطعی $FTGT$	میانگین فرار	فرار مالیاتی FT	مالیات قطعی GT	مالیات واقعی RT	تعداد نمونه	شهر	ردیف
۱۶	۰/۴۱	۰/۴۵	۲۰۸۴۱۶۶/۷	۱۲۵۰۵۰۰۰	۲۷۹۲۵۰۰۰	۴۰۴۳۰۰۰۰	۶	نور	۱۴
۱۵	۰/۶۱	۱/۵۳	۲۹۰۲۷۲۹	۱۴۵۱۳۱۴۵	۹۴۱۱۳۵۵	۲۳۹۷۵۰۰۰	۵	محمودآباد	۱۵
۱	۰/۶۸	۲/۱۳	۱۵۱۵۶۸۲۰	۲۵۸۰۰۰۰۰۰	۱۲۱۰۰۰۰۰۰	۳۷۹۰۰۰۰۰۰	۱۷	قائم شهر	۱۶
۱۰	۰/۵۷	۱/۳۲	۴۲۶۹۱۰۰	۴۲۶۹۱۰۰۰	۳۲۴۰۹۰۰۰	۷۵۱۰۰۰۰۰۰	۱۰	فریدونکنار	۱۷
۹	۰/۳۹	۰/۱۳	۵۵۳۱۸۸۰/۶	۳۸۷۳۳۱۴	۶۱۹۸۱۸۳۶	۱۰۰۷۰۵۰۰۰	۷	چالوس	۱۸
۱۴	۰/۴۲	۰/۴۳	۳۳۷۳۵۳۱	۳۳۷۳۵۳۱	۴۱۳۳۴۱۹	۸۰۰۰۰۰۰۰	۱	کلاردشت	۱۹
	$۹/۱۰۰ \div ۱۹ = ۴۹/۵$	$۲۳/۲۵ = ۱۹ = ۱/۲۲$		۱۴۲۱۸۱۵۳۹۵	۱۳۷۰۹۳۳۰۵	۲۸۰۲۷۷۸۶۰۰	۲۱۴	جمع	

۲. تجزیه و تحلیل واریانس یک طرفه برای عوامل فرار مالیاتی و سؤالات ویژه تحقیق در جدول نشان ۲ داده می‌شود

جدول ۲: خلاصه تجزیه و تحلیل واریانس یک طرفه

سطح معنادر	نسبت F	میانگین مجزورات	درجات آزادی	مجموع مجزورات	منابع تغییرات	بدون دخالت اثر متقابل
۰/۰۱۲	۴/۵۰۱	۲/۷۱۲۹ E+۱۴	۲	۵/۴۳ E+۱۴	بین گروه‌ها	عوامل سازمانی
		۶/۰۲۶۹ E+۱۳	۲۰۹	۱/۲۶ E+۱۶	درون گروه‌ها	
		۲۱۱	۱/۳۱ E+۱۶	جمع		
۰/۰۴۵	۳/۱۳۷	۱/۸۹۲۶ E+۱۴	۲	۳/۷۹ E+۱۴	بین گروه‌ها	عوامل قانونی
		۶/۰۳۳۴ E+۱۳	۲۰۹	۱/۲۶ E+۱۶	درون گروه‌ها	
		۲۱۱	۱/۳۰ E+۱۶	جمع		
۰/۰۲۶	۳/۱۳۶	۱/۸۸۹۱ E+۱۴	۳	۵/۶۷ E+۱۴	بین گروه‌ها	عوامل ساختاری
		۶/۰۲۲۴ E+۱۳	۲۰۹	۱/۲۶ E+۱۶	درون گروه‌ها	
		۲۱۲	۱/۳۲ E+۱۶	جمع		
۰/۰۱۲۷	۲/۰۸۱	۱/۲۸۴ E+۱۴	۲	۲/۵۷ E+۱۴	بین گروه‌ها	سؤال ویژه تبعیض بین مؤدیان
		۶/۱۷۱۳ E+۱۳	۲۰۸	۱/۲۸ E+۱۶	درون گروه‌ها	
		۲۱۰	۱/۳۱ E+۱۶	جمع		
۰/۰۲۲	۳/۸۶۸	۲/۳۳۰۶ E+۱۴	۲	۴/۶۶ E+۱۴	بین گروه‌ها	سؤال ویژه بیجیدگی قوانین
		۶/۰۲۵۲ E+۱۳	۲۰۷	۱/۲۵ E+۱۶	درون گروه‌ها	
		۲۱۰	۱/۲۹ E+۱۶	جمع		
۰/۰۱۷	۴/۱۷۰	۲/۵۲۱۸ E+۱۴	۲	۵/۰۴ E+۱۴	بین گروه‌ها	سؤال ویژه میزان مالیات
		۶/۰۴۷۹ E+۱۳	۲۰۸	۱/۲۶ E+۱۶	درون گروه‌ها	
		۲۱۰	۱/۳۱ E+۱۶	جمع		
۰/۰۴۸	۲/۱۷۳	۱/۶۲۰۴ E+۱۴	۳	۴/۸۶ E+۱۴	بین گروه‌ها	سؤال ویژه ارائه کالاها و خدمات عمومی دولت
		۶/۰۲۲۹ E+۱۳	۲۰۹	۱/۲۷ E+۱۶	درون گروه‌ها	
		۲۱۲	۱/۳۱ E+۱۶	جمع		
۰/۰۰۰	۶/۶۸۷	۳/۸۴۱۳ E+۱۴	۳	۱/۱۵ E+۱۵	بین گروه‌ها	سؤال ویژه نظام اطلاعات مالیاتی
		۵/۷۴۴۱ E+۱۳	۲۰۹	۱/۲۰ E+۱۶	درون گروه‌ها	
		۲۱۲	۱/۳۲ E+۱۶	جمع		
۰/۰۰۴	۴/۶۰۶	۲/۷۲۵۸ E+۱۴	۳	۸/۱۸ E+۱۴	بین گروه‌ها	سؤال ویژه نظام گردش پولی کشور
		۵/۹۱۸۱ E+۱۳	۲۰۸	۱/۲۳ E+۱۶	درون گروه‌ها	
		۲۱۱	۱/۳۱ E+۱۶	جمع		

د) F محاسبه شده در سؤالات ویژه فرار مالیاتی نظام اطلاعات مالیاتی و نظام گردش پولی کشور از سطح ۰/۰۱ بزرگتر است، بنابراین فرض صفر با اطمینان ۹۹ درصد رد می‌شود و فرض H_1 تأیید می‌شود، بنابراین میانگین‌های فرار مالیاتی طلافروشان در سطوح مختلف دو سؤال ویژه ذکر شده تفاوت دارد، به عبارتی ضعف نظام اطلاعات مالیاتی و ضعف نظام گردش پولی کشور در فرار مالیاتی مؤثر است.

۳. تجزیه و تحلیل واریانس عاملی عوامل فرار مالیاتی (سازمانی، قانونی، ساختاری) و سؤالات ویژه (تبعیض بین مؤدیان، پیچیدگی قوانین مالیاتی، میزان مالیات، سطح ارائه کالاها و خدمات عمومی دولت، نظام اطلاعات مالیاتی و نظام گردش پولی کشور) با یکدیگر.

هدف از تحلیل عاملی در این مرحله این است که مشخص شود آیا بین این عوامل و سؤالات ویژه با یکدیگر کنش متقابل وجود دارد یا خیر؟ آیا اثر متغیر مستقل مثل عامل سازمانی بر میزان فرار مالیاتی طلافروشان به این بستگی دارد که چه سطحی از عامل قانونی یا عامل ساختاری اجرا شده است؟ بنابراین در این مرحله از اطلاعات تحلیل واریانس عاملی فقط برای بررسی و درک چگونگی تأثیر متقابل عوامل فرار مالیاتی و سؤالات ویژه بر میزان فرار طلافروشان استفاده شده است.

جدول ۳ تحلیل عاملی، کنش متقابل نتایج عوامل فرار و سؤالات ویژه را نشان می‌دهد.

الف) نسبت F محاسبه شده در دو سطح عوامل سازمانی و ساختاری - پیچیدگی قوانین مالیاتی و ضعف نظام اطلاعات مالیاتی از ۰/۰۱ بزرگتر است، فرض صفر با اطمینان ۹۹ درصد در سطوح ذکر شده رد شد، پس رابطه معنادار بین عوامل سازمانی و ساختاری - پیچیدگی قوانین مالیاتی و ضعف نظام اطلاعات مالیاتی وجود دارد، بنابراین عوامل یاد شده بر یکدیگر کنش متقابل دارند.

ب) چون F محاسبه شده در سه سطح سؤالات ویژه، تبعیض بین مؤدیان و پایین بودن خدمات عمومی دولت - میزان مالیات و ضعف نظام اطلاعات مالیاتی - پایین بودن خدمات عمومی دولت و ضعف نظام گردش پولی کشور از ۰/۰۵ بزرگتر است، بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد فرض صفر در هر سه سطح رد و فرض H_1 تأیید می‌شود. یعنی میانگین نمرات فرار مالیاتی در سطوح بیان شده با یکدیگر تفاوت معنادار دارند، پس این عوامل بر یکدیگر کنش متقابل دارند.

ج) از ۱۸ مورد عوامل فرار و سؤالات ویژه که مورد تجزیه و تحلیل عاملی قرار گرفتند، فقط پنج عامل یاد شده با یکدیگر کنش متقابل داشتند و ۱۵ مورد F محاسبه شده آن‌ها از ۰/۰۱ کوچکتر است، بنابراین فرض صفر با اطمینان ۹۹ درصد در عوامل ذکر شده مورد تأیید قرار می‌گیرد، یعنی میانگین نمرات فرار مالیاتی در سایر سطوح عوامل فرار و سؤالات ویژه، تفاوت معناداری ندارد، پس بین ۱۵ مورد یاد شده در فرار مالیاتی طلافروشان تأثیر و کنش متقابل وجود ندارد.

جدول ۳: تحلیل عاملی، نتایج عوامل فرار و سؤالات ویژه

اثر متقابل	مجموع مجذورات	درجات آزادی	میانگین مجذورات	نسبت F	سطح معنادار
عوامل سازمانی و ساختاری	$1/0115 \times 1015$	۵ ۲۱۱	$2/0230 \times 1014$	۳/۶۲۹	۰/۰۰۴
تبعیض بین مؤدبان و سطح پایین ارائه کالاها و خدمات عمومی دولت	$9/099E+14$	۷ ۲۱۳	$1/4158E+14$	۲/۴۶۶	۰/۰۱۹
پیچیدگی قوانین مالیاتی و ضعف نظام اطلاعات مالیاتی	$1/099E+15$	۷ ۲۱۳	$1/5714E+14$	۲/۹۴۰	۰/۰۰۶
میزان مالیات و ضعف نظام اطلاعات مالیاتی	$6/4700E+14$	۵ ۲۱۳	$1/2940E+14$	۲/۳۸۸	۰/۰۱۹
سطح پایین ارائه کالاها و خدمات عمومی دولت و ضعف نظام گردش پولی کشور	$1/0402E+15$	۸ ۲۱۳	$1/3004E+14$	۲/۳۶۳	۰/۰۱۹

۴. رتبه‌بندی عوامل مؤثر به ترتیب میزان اثر آن‌ها بر روی فرار مالیاتی پلافروشان مازندران.

الف) جدول ۴ رتبه‌بندی عوامل سازمانی، قانونی و ساختاری را نشان می‌دهد.

با توجه به اطلاعات جدول ۴ همبستگی عوامل سازمانی، عوامل قانونی و عوامل ساختاری پلافروشان مازندران از نظر آماری معنادار است و به ترتیب عوامل ساختاری، قانونی، سازمانی به‌عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر در فرار مالیاتی پلافروشان مازندران شناخته می‌شوند.

جدول ۴: رتبه‌بندی عوامل سازمانی، قانونی و ساختاری

عوامل فرار مالیات	ضریب همبستگی	سطح معنادار	احساس شده
عوامل ساختاری	$-0/243$	۰/۰۰۰	-۳/۶۴
عوامل قانونی	$-0/192$	۰/۰۰۵	-۲/۸۴
عوامل سازمانی	$-0/149$	۰/۰۳۰	-۲/۱۹

ب) جدول ۵ رتبه‌بندی سؤالات ویژه را بیان می‌کند.

برای محاسبه ضریب تعیین از این فرمول استفاده شده است:

$$V = (r_{xy})^2 (100)$$

جدول ۵: رتبه‌بندی سؤالات ویژه

متغیرهای مستقل	ضریب همبستگی	سطح معنادار	امحاسبه شده
تبعیض بین مؤدیان	۰/۰۰۱	۰/۹۸۸	۰/۰۱۵
پیچیدگی قوانین مالیاتی	-۰/۱۷۳	۰/۰۱۲	-۲/۵۵۱
میزان بالای مالیات	-۰/۱۴۵	۰/۰۳۴	-۲/۱۲۸
سطح پایین خدمات عمومی دولت	-۰/۱۱۱	۰/۱۰۸	-۱/۶۲۲
ضعف نظام اطلاعات مالیاتی	-۰/۱۲۷	۰/۰۰۱	-۳/۲۲۸
ضعف نظام گردش پولی کشور	-۰/۲۲۹	۰/۰۰۱	-۳/۴۱۶

با استفاده از فرمول ضریب تعیین هر یک از متغیرها محاسبه می‌شود.

$$۰/۰۰۱ = (۰/۰۰۱)^۲ (۱۰۰) = ۰/۰۰۱$$

$$۳ = (-۰/۱۷۳)^۲ (۱۰۰) = ۳$$

$$۲/۱ = (-۰/۱۴۵)^۲ (۱۰۰) = ۲/۱$$

$$۱/۲۳ = (-۰/۱۱۱)^۲ (۱۰۰) = ۱/۲۳$$

$$۴/۷۱ = (-۰/۱۲۷)^۲ (۱۰۰) = ۴/۷۱$$

$$۵/۲۴ = (-۰/۲۲۹)^۲ (۱۰۰) = ۵/۲۴$$

با مشخص شدن ضریب تعیین هر یک از متغیرها، عوامل مؤثر در فرار مالیاتی پلافروشان رتبه‌بندی

می‌شوند:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

جدول ۶: رتبه‌بندی عوامل مؤثر متغیرهای تحقیق در فرار مالیاتی پلافروشان

رتبه	عوامل مؤثر در فرار مالیاتی	ضریب تعیین
۱	ضعف نظام گردش پولی	۵/۲۴
۲	ضعف نظام اطلاعات مالیاتی	۴/۷۱
۳	پیچیدگی قوانین مالیاتی	۳
۴	میزان بالای مالیات	۲/۱
۵	سطح پایین خدمات عمومی دولت	۱/۲۳
۶	تبعیض بین مؤدیان	۰/۰۰۰۱

با توجه به جدول بالا ضعف نظام گردش پولی کشور و ضعف نظام اطلاعات مالیاتی و پیچیدگی قوانین مالیاتی به عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر در فرار مالیاتی پلافروشان مازندران شناسایی شده‌اند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۱. یافته‌های حاصل از این تحقیق بیانگر آن است که افراد نمونه ۱۲۲ درصد کمتر از مالیات قطعی شده خود مالیات پرداخت کرده‌اند، اداره‌های امور مالیاتی استان مازندران فقط از ۵/۵۱ درصد ظرفیت پلافروشان مالیات دریافت کردند و همچنین این تحقیق نشان داد، ۶/۶۲ درصد پلافروشان فرار مالیاتی در حد متوسط به بالا دارند، نتیجه این تحقیق با نتایج تحقیق فهیم یحیایی (۱۳۷۰) همخوانی دارد او دریافت شکاف قابل توجهی بین ظرفیت بالقوه و وصولی‌های بالفعل مالیاتی وجود دارد، هرشل (۱۹۸۷)، در تحقیق خود در آرژانتین به این نتیجه رسید در بعضی از مشاغل، درآمد اظهار شده به مقامات مالیاتی بسیار پایین‌تر از درآمد بررسی شده است و آمار توزیع درآمد نشانگر فرار مالیات به میزان ۸۶ درصد است، حسن‌پور صباغی (۱۳۷۸) در یک بررسی نشان داد، حجم فرار مالیاتی نسبت به درآمد مالیاتی اخذ شده قابل توجه بوده و حجم فرار مالیاتی قادر است کسری بودجه دولت را تا سطح قابل ملاحظه‌ای پوشش دهد، از آنجا که نتایج تحقیق با یافته‌های دیگر محققان هماهنگ و همسو است، بنابراین باید سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و مدیران ارشد مالیاتی با شناخت عوامل فرار مانع از دست رفتن بیشتر منابع درآمدی دولت شوند.

۲. نتایج به‌دست آمده از تأثیر عوامل فرار مالیاتی سازمانی نشان داد، بیشترین امتیاز به‌ترتیب به سؤالات نبود محتوی پرونده‌های مالیاتی به‌علت ضعف نظام اطلاعات مالیاتی و بی‌تناسبی بین مالیات و توانایی مالی مؤدی است، نیک چهره گل‌افزایی (۱۳۸۱) در تحقیقات خود دریافت تشخیص علی‌الرأس، یک معیار ارزیابی مناسب برای تعیین درآمد مشمول مالیات نیست، بی‌نیاز (۱۳۷۸) یکی از موانع پرداخت به‌موقع مالیات پزشکان را مطابقت نداشتن میزان مالیات با توانایی و قدرت مالی آن‌ها می‌داند. نتایج تحقیق بیانگر آن است که ادارات امور مالیاتی شناخت کافی از میزان فعالیت مؤدیان ندارند و بین مالیات تشخیص شده و میزان توانایی و قدرت مالی مؤدی تفاوت فاحشی وجود دارد.

بنابراین شایسته است سازمان مالیاتی با طراحی سازوکارهای اجرایی مناسب نسبت به مستندسازی معاملات فعالان اقتصادی اقدام کند تا میزان فرار مالیاتی به کمترین حد خود برسد.

۳. یافته‌های تحقیق نشان داد، میزان بالای مالیات و ناکارآمدی قوانین مالیاتی از جمله عوامل قانونی فرار مالیات است، نتیجه این تحقیق با نتایج یافته‌های عبداللهی (۱۳۷۸) همسان است او دریافت میزان مالیات تصاعدی یا شیب تند موجب تمایل مؤدیان به فرار مالیاتی می‌شود، نیک چهره گل‌افزایی (۱۳۸۱)

معتقد است قوانین مالیاتی هم از نظر ساختاری و هم از نظر مفهومی با نیازهای مالیاتی متناسب نیستند، بنابراین لازم است میزان‌های مالیات به گونه‌ای تنظیم شوند که هم دولت با این میزان توانایی پرداخت هزینه‌های خود را داشته باشد و هم مؤدیان بتوانند بخشی از سود خود را به‌عنوان مالیات پرداخت کنند، زمانی که میزان‌های مالیات عادلانه باشد مؤدیان خود داوطلبانه مالیات را پرداخت خواهند کرد، ضروری است که ساختار میزان مالیات به دقت مورد ارزیابی قرار گیرد، تعداد زیاد میزان‌های مالیات به پیچیدگی نظام مالیاتی می‌افزاید و فرار مالیاتی را افزایش می‌دهد، بنابراین باید بالاترین میزان نهایی مالیات در سطحی تعیین شود که موجب فرار مالیاتی گسترده و حساب‌سازی یا کاهش در فعالیت‌های اقتصادی نشود. قانون مالیات‌های مستقیم یکی از قوانین مادر به‌شمار می‌رود، ضرورت دارد، مجلس در تنظیم قوانین مالیاتی و دولت در تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی و سازمان امور مالیاتی در صدور بخشنامه‌ها با تشکیل گروه‌های کاری از وجود کارشناسان مجرب در زمینه‌های مختلف استفاده کرده تا مقررات مالیاتی در نهایت هم برای مأموران و هم برای مؤدیان تا حد ممکن قابل فهم و به سادگی قابل اجرا باشد.

۴. در مورد عوامل ساختاری تحقیق، نتیجه نشان داد، کاهش رفاه اقتصادی جامعه از سوی دولت، نبود تسهیلات مناسب رفاهی، استفاده از وجه نقد در معاملات و نبود نظام بانکی یک پارچه از مهم‌ترین عوامل مؤثر فرار مالیاتی هستند، بی‌نیاز (۱۳۷۸) خاطر نشان می‌کند کاهش رفاه اقتصادی و مطابقت نداشتن میزان مالیات با میزان بهره‌مندی از هزینه خدمات عمومی جامعه به‌عنوان یکی از موانع پرداخت به‌موقع مالیات پزشکان است و همچنین نتایج این تحقیق نشان داد عامل ساختاری مهم‌ترین عامل در فرار مالیاتی طلافروشان است، نتایج یادشده بیان‌کننده این واقعیت است که مسؤولان کشور باید بدانند ضعف برنامه‌های دولت می‌تواند در وصول مالیات و فرار مالیاتی مؤثر باشد، بنابراین مدیران ارشد مالیاتی باید ضمن توجه به عوامل سازمانی و قانونی به عامل ساختاری که به خارج از محیط سازمانی مربوط است توجه ویژه داشته باشند.

۵. در مورد عامل تبعیض بین مؤدیان، نتیجه تحقیق نشان داد، بین تبعیض و فرار مالیاتی طلافروشان همبستگی و رابطه معناداری مشاهده نشد، نتیجه تحقیق حاضر با یافته‌های بی‌نیاز (۱۳۷۸) که در تحقیق خود یکی از موانع پرداخت نکردن به‌موقع مالیات پزشکان را وجود تبعیض‌های مختلف می‌داند همسان نیست، این ناهمسانی می‌تواند ناشی از تفاوت مسائل فرهنگی و اجتماعی موقعیت تحقیق و نوع شغل آنان باشد.

۶. یافته‌های حاصل از این تحقیق بیانگر آن است که، مهم‌ترین عامل فرار مالیاتی در بین سؤال ویژه تحقیق در طلافروشان مازندران عامل ضعف نظام گردش پولی کشور است و بین عامل نظام گردش پولی و سطح پایین خدمات عمومی دولت کنش متقابل و همزمان وجود دارد، بنابراین باید برنامه‌ریزان، سیاست‌گزاران و

مسئولان اقتصادی و بانک مرکزی نسبت به ترویج کارت اعتباری، شفافیت گردش پولی و لینک کردن نظام پولی کشور با نظام مالیاتی اقدام و به ارتقاء ارائه سطح کالاها و خدمات عمومی دولت کمک کنند.

بر اساس نتایج تحقیق این پیشنهادها ارائه می‌شود:

۱. از آن‌جا که دریافت اطلاعات صحیح و کامل مؤدیان منبای تصمیم‌گیری برای تعیین مالیات است. بنابراین به کارگیری و راه‌اندازی نظام جامع اطلاعات مالیاتی به‌طور کامل و فراگیر در کل نظام مالیاتی به‌صورت یک شبکه منظم موجب می‌شود امکان تعیین درآمد مشمول مالیات مؤدیان با دقت بیشتری صورت پذیرفته و راه‌های فرار و تقلب مالیاتی به‌سادگی میسر نشود و برای تحقق آن، نظام باید واجد ویژگی‌هایی باشد: الف) مستندسازی معاملات و تصمیم‌نگهداری حساب تا پایین‌ترین سطوح مشاغل فعالیت‌های اقتصادی با تضمین مؤثر قانونی و کاربرد سازوکارهای اجرایی متناسب.

ب) برقراری یک نظام نظارتی اطلاعاتی مجهز و مؤثر بر فعالیت‌های اقتصادی و استفاده از ماشین‌های محاسب الکترونیک.

۲. چون مالیات یک مقوله فرابخشی است، باید تمام بخش‌های مالی حکومت در اختیار نظام مالیاتی قرار گرفته تا دولت بتواند از طریق مالیات‌ها و وظایف خود را محقق کند و یکی از آن بخش‌ها شبکه بانکی کشور است؛ بنابراین نظام بانکی کشور باید از وجود سیستم‌ها و شبکه‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری یکسان برخوردار شود و از طریق سیستم‌های مخابراتی از راه دور ارتباط بین بانک‌ها به شکل همزمان (online) صورت پذیرد و از طریق اتصال (Link) آن با نظام مالیاتی کشور اطلاعات مشتریان در مورد معاملات و مبادلات بانکی کنترل و در اختیار مراجع مالیاتی قرار گیرد و از سوی دیگر بانک‌ها با گسترش بانکداری الکترونیک نسبت به مستندسازی کلیه فعالیت‌های مشتریان اقدام کرده و این اطلاعات می‌تواند کمک بزرگی به جلوگیری از فرار مالیاتی کند.

۳. بهبود مدیریت مالیاتی در اعمال مؤثر مجازات‌های سنگین نظیر جریمه‌های نقدی هنگفت، زندان‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت و ایجاد سوء سابقه بسیار مؤثر در سرنوشت مؤدیان برای جلوگیری از فرار و اجتناب از پرداخت مالیات به‌طوری‌که نتایج مثبت آن در بسیاری از کشورها تجربه شده است.

۴. در شرایط فعلی با از بین بردن نارسایی‌های مالیاتی امکان افزایش درآمدهای مالیاتی وجود دارد، نتایج تحقیق نشان داده است ناکارایی نظام مالیاتی کشور در هر یک از مراحل جمع‌آوری اطلاعات، تشخیص و وصول آشکار می‌شود، همان‌طور که در این تحقیق بیان شد، این نارسایی‌ها در سه گروه سازمانی، قانونی و ساختاری طبقه‌بندی شد، بدون از بین بردن مشکلات یاد شده نظام مالیاتی قادر به تأمین بخش مهمی از درآمد دولت نخواهد بود. براین اساس لازم است ضمن پرداختن به مشکلات موجود در نظام مالیاتی و

اتخاذ روش‌ها و تدابیری در راستای رفع آن‌ها در پی شناخت روش‌های جدید مالیاتی نیز بود تا در صورت قابل توجه و منطقی بودن مورد استفاده نظام مالیاتی قرار گیرد.

مآخذ

الف) فارسی

- آقایی، الله محمد (۱۳۸۰) "تمکین مؤدیان و خدمات‌رسانی نظام مالیات"، مجله اقتصادی شماره ۵ و ۴. اداره کد اقتصادی (۱۳۷۵)، دستورالعمل بهینه‌سازی سیستم شماره اقتصادی.
- ام‌برد ریچارد، میلکا سانگرا، دجانشتر (۱۳۷۵)، بهبود مدیریت مالیاتی در کشورهای در حال توسعه ترجمه علی اکبر عرب‌مازار و علی اصغر شایانی، تهران: انتشارات دانشکده امور اقتصادی.
- بهاء‌الدینی، بهادر (۱۳۷۳)، زبان‌های ناشی از تأخیر وصول مالیات.
- بیات، آسیه (۱۳۸۰)، "کارت اعتباری جایگزینی مطمئن برای پول"، ماهنامه بانک مسکن دوره جدید شماره ۲۰.
- بیانی، احمد (۱۳۷۸)، روش‌های تحقیق و سنجش در علوم تربیتی و روانشناسی، چاپ اول، تهران: انتشارات رهیافت.
- بی‌نیاز، عباس (۱۳۷۸)، بررسی علل عدم پرداخت به موقع مالیات پزشکان شهرستان ساری، "مرکز آموزش مدیریت دولتی منطقه شمال، پایان‌نامه.
- جعفری صمیمی، احمد (۱۳۸۳)، اقتصاد بخش عمومی (۱)، چاپ ششم، تهران: انتشارات سمت.
- جنانی، افشین، محسن کلانتری‌بنگر و دیگران (۱۳۸۰)، "آسیب‌شناسی نظام مالیاتی" مجله اقتصادی، شماره ۲.
- حاتمی، علی (۱۳۷۶)، "بررسی آثار تفکیک مقررات مالیات بر شرکت‌ها از قانون مالیات‌های مستقیم ایران"، تهران، دانشکده امور اقتصادی، پایان‌نامه.
- حاتمی‌زاده زیور، علی‌رضا غیبی (۱۳۸۰)، "بررسی وضع نظام مالیاتی"، مجله اقتصادی، شماره ۱.
- حسن‌پور صباغی، مریم (۱۳۷۸)، "برآورد فرار مالیاتی در ایران و اهمیت آن در ساختار مالیاتی کشور"، دانشگاه مازندران، پایان‌نامه.
- حقیقت، امیر، جواد عاصمی‌پور (۱۳۶۳)، اقتصاد و مالیه، چاپ مقدم.

دعائی، محمدعلی (۱۳۷۰)، "پژوهشی در زمینه توزیع بار مالیات در ایران"، دانشگاه آزاد اسلامی، پایان‌نامه.

دعایی، محمدعلی، رضا هوشمند (۱۳۷۵)، "جایگاه کد اقتصادی به‌عنوان زیر مجموعه نظام اطلاعات مالیاتی"، مجله حسابدار، سال یازدهم، شماره ۱۱۸.

دفتر تحقیقات و سیاست‌های مالی معاونت امور اقتصادی وزارت دارایی (مهر ۱۳۷۵)، "تشریح اقتصادی"، سال دهم، شماره ۳.

دفتر تحقیقات و سیاست‌های مالی (۱۳۷۵)، "محاسبه ظرفیت بالقوه مالیاتی بخش شرکت‌ها و مشاغل"، معاونت امور اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی.

دفتر تحقیقات و سیاست‌های مالی (۱۳۷۴)، "گروه قانون و مطالعات تطبیقی"، وزارت امور اقتصادی و دارایی، اسفند.

دلاور، علی (۱۳۸۱)، احتمالات و آمار کاربردی در روانشناسی و علوم تربیتی، چاپ ششم، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

دلاور، علی (۱۳۷۶)، مبانی نظری و علمی پژوهشی در علوم انسانی و اجتماعی، چاپ دوم، تهران، انتشارات رشد.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷)، لغت‌نامه، جلد ۱۵، چاپ دوم از دوره جدید، تهران، دانشگاه تهران.

ریسکاوویچ، راثول (۱۳۷۲)، "اقتصاد پنهان و نگاهی به سهم آن در یک اقتصاد توسعه نیافته"، ترجمه کامران سپهری، فصلنامه روند، انتشارات بانک مرکزی، سال چهارم شماره ۱۵ و ۱۴.

زمانی، احمد، محسن کلانتری (۱۳۷۸)، اندازه‌گیری وقفه‌های قانونی مالیاتی و آثار منفی آن در ایران، فصلنامه علمی ترویجی پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۳.

سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۸)، مستندات برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی.

سکاران، اوما (۱۳۸۰)، روش‌های تحقیق در مدیریت، ترجمه محمد صائبی و محمود شیرازی، چاپ اول، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی.

سمیعی، عبدالمحمد (۱۳۶۹)، "تعریف مالیات"، فصلنامه مدیریت دولتی، دوره جدید شماره ۹.

سیلوانی، کارلوس (۱۳۸۱)، راهبردهای اصلاح دستگاه مالیاتی، ترجمه منصور ملایی‌پور چاپ اول، تهران، دانشکده امور اقتصادی.

شالیزی، زمارک (۱۳۷۲)، درس‌هایی از اصلاح سیستم مالیاتی، ترجمه علی‌اکبر عرب مازار، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشکده امور اقتصادی.

عابدی، علی اصغر (۱۳۷۲)، "ضرورت ایجاد تحول اساسی در نظام مالیاتی ایران"، مجله مالیات شماره ۳. عبداللهی، تهمتن (۱۳۷۸)، "بررسی عوامل مؤثر در فرار مالیاتی شهرستان اصفهان"، تهران، دانشکده امور اقتصادی، پایان نامه.

علاء، عین الله (۱۳۷۳)، "فرار مالیاتی و اقتصاد پنهان"، مجله مالیات،

علاء، عین الله (۱۳۷۳)، "سخنی چند در باب فرهنگ مالیاتی"، مجله مالیات، شماره ۷.

علاء، عین الله (۱۳۷۳)، "مالیات بهینه و استفاده از منحنی لافر"، مجله مالیات، شماره ۵.

عرب مازار، علی اکبر (۱۳۷۴)، "رفرم مالیاتی با هدف نیل به تمکین مالیاتی"، مجله مالیات، شماره ۸.

عرب مازار، علی اکبر (۱۳۷۴)، "تمکین مالیاتی"، مجله مالیات، شماره ۹.

علیزاده، انوش (۱۳۷۵)، "برآورد زبان ناشی از تأخیر وصول مالیات،

فرهنگ، منوچهر (۱۳۶۳)، فرهنگ علوم اقتصادی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات آزاده

فهییم یحیایی، فریبا (۱۳۷۳)، "نگاهی مختصر در اقتصاد و عامل های مؤثر در تجهیز درآمدهای مالیاتی دولت"، مجله اقتصادی، سال نهم، شماره ۲.

فهییم یحیایی، فریبا (۱۳۷۰) "برآورد ظرفیت بالقوه مالیاتی در ایران"، تهران، دانشگاه تهران، پایان نامه.

قاسم زاده (۱۳۸۰)، "تجارت الکترونیک در ایران"، ماهنامه آموزشی، پژوهشی و اطلاع رسانی وب، سال دوم شماره ۱۳.

قانون مالیات های مستقیم ایران با اصلاحات جدید (۱۳۷۱)، چاپ چهارم، تهران، دفتر روابط عمومی و ارشاد، وزارت امور اقتصادی و دارایی.

قانون نظام صنفی و آیین نامه های اجرایی (۱۳۷۷)، روابط عمومی مجمع امور صنفی توزیعی خدماتی تهران، چاپ سوم، تهران، انتشارات پیام نوین.

ماسگریو ریچارد، پگی بی. ماسگریو (۱۳۷۳)، مالیه عمومی در تئوری و عمل، جلد اول، ترجمه مسعود محمدی و یدالله ابراهیمی فر، چاپ اول، تهران، انتشارات سازمان برنامه و بودجه.

مرکز مدارک و اطلاعات اقتصادی (مهر ۱۳۷۲)، "سیاست گذاری نظام مالیاتی"، نشریه معاونت امور اقتصادی.

معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی (۱۳۷۷)، "بررسی جایگاه اصناف در اقتصاد ایران". معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی (۱۳۷۱)، "پژوهشی پیرامون راه های ممکن افزایش

راندمان اجرایی و تشکیلات سازمان مالیاتی کشور در چارچوب قانون مالیات های مستقیم.

نوفرستی، محمد (۱۳۷۹)، آمار در اقتصاد و بازرگانی جلد دوم، چاپ هفتم، تهران، خدمات فرهنگی رسا.

نیک چهره گل‌افزایی، منصور (۱۳۸۱)، "بررسی عوامل مؤثر در وصول مالیات مشاغل از دیدگاه ممیزان و مؤدیان مالیاتی غرب تهران"، مرکز آموزش مدیریت دولتی، تهران پایان نامه.

ویتو، تانزی (۱۳۶۸)، آثار سیاست‌های اقتصاد کلان بر میزان مالیات‌ها در کشورهای در حال توسعه، مجله اقتصادی، شماره ۴.

هفته نامه اخبار اقتصادی و دارایی (۱۳۸۱)، "خلاصه‌ای از مصاحبه وزیر امور اقتصادی و دارایی و رئیس سازمان امور مالیاتی کشور" شماره ۳۴ و ۳۳.

ب) انگلیسی

Ahsan syed M. (1995), "Tax Evasion: the Developing Countries Perspctive", *Asian Development Review*, Vol. 13, No. 1, pp. 78-126.

Gullis J. & Ph. Jones (1998), *Public Finance and Public Choice Oxford University Press*, 2 nd. edition, chapter 8, pp. 194

Herschel F.J. (1978), "Tax Evasion and its Measurrment in Developing Countries" *Public Finance*. No.33, pp. 232-68.

International Financial Statistics Yearbook, (1994), pp. 146-147.

J- Smil "Principle of Political Economy" pp. 153.

Tanzi V. & P. Shome (1993), "Aprimeron Tax Evasion", *IMF Staff Paper*, Vol, 40, No. 4, pp. 807-28.